

УДК 821.161.2 (Олесь)

Семененко Любов,
кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету української філології
Криворізький державний педагогічний університет

**ФЛОРИСТИЧНІ ОБРАЗИ В ПОЕЗІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ:
СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ
(ЗА ЗБІРКОЮ «З ЖУРБОЮ РАДІСТЬ ОБНЯЛАСЬ»)**

У статті розглядається специфіка використання флористичних образів у поетичній творчості Олександра Олеся, одного з найяскравіших представників українського літературного контексту межі XIX та XX століть.

На матеріалі першої поетичної збірки автора визначаються провідні особливості змістового та функціонально-стилістичного навантаження флористичних образів у ліричних поезіях митця. Підкреслюється амбівалентність уживання аналізованих образів та їх поліфункціональність у поетичному дискурсі автора. Розглядається співвіднесення фольклорної традиції та індивідуально-авторської образності в межах уживання рослинних образів у поетичних текстах. Осмислюється актуальність флористичних образів для ранньої лірики автора. У статті відзначається значущість використання флористичних образів для позначення емоцій та почуттів ліричного героя, фіксації психологічних станів та перебігу психологічних процесів.

Ключові слова: романтизм, фольклорна традиція, художній образ, амбівалентність.

Semantics of floristic images in the poetry of Oleksandr Oles (on the material of the collection “The Grief and the Joy hugging”).

The article investigates the specifics of using floral images in the poetic works of Oleksandr Oles, who is one of the brightest representatives of the Ukrainian literary context in the 19th and 20th centuries.

This paper focuses on the material of the author's first poetic collection and the relevance of floristic images in his early poetry. It also determines the leading features of the content, functional and stylistic meaning of floral images in lyrical poetry of the poet. This research emphasizes the ambivalence of using analyzed images and their multi-functionality in the author's poetic discourse. The paper considers the correlation of the folklore tradition and the individual-authorial imagery in terms of using vegetative images in poetic texts. The main emphasis is put on the peculiarities of functioning floristic images while revealing the emotions and feelings of the lyrical character, his psychological states and processes.

Key words: floristic image, romanticism, folklore tradition, artistic image, ambivalence.

Постать Олександра Олеся є однією із найяскравіших серед представників українського літературного контексту межі XIX та XX століть. У час, коли відбувалося активне привнесення в українську літературу нових філософських, естетичних, літературних надбань, пов'язаних передусім із європейською культурою, митець не залишився осторонь від нових літературних шукань, актуалізуючи у своїх творах сучасні йому європейські літературні тенденції. Поруч із цим поет завжди залишався прихильником національної фольклорної традиції, широко використовуючи усталені фольклорні образи та сюжети, послуговуючись канонічними виражальними засобами фольклору.

Дослідники відзначають, що в поетичному та драматургічному доробку автора наявні символістські, неоромантичні, романтичні естетично-стильові зразки. На думку Михайла Грушевського, основним навантаженням образів природи в ранніх поезіях автора є розкриття емоційних станів та почуттів, притаманне, передусім, естетиці романтизму: «... В поезії серця, що нерозлучно спливається з поезією природи і займає таке велике місце в перших збірках Олеся, він являється магістром півтонів. Сердечні відчуття лежать в одній площині з відчуттями природи» [Грушевський 2001 : 424]. Сучасні дослідники творчого доробку Олександра Олеся вбачають у його поетичних творах елементи міфопоетики, зразки символічної образності, пов'язані, зокрема, з образами природи [Камінчук 2004; Цуркан 2016; Чернова 1998]. Такі підходи дозволяють вважати обрану тематику актуальною для сучасного осмислення ранньої поетичної творчості Олександра Олеся.

Мета статті полягає у з'ясуванні семантики флористичних образів у ранніх поетичних текстах Олександра Олеся на матеріалі збірки «З журбою радість обнялась».

Період зламу XIX і XX століть маркується активізацією творчих, передусім, літературних шукань, що відбуваються в контексті європейських

літератур. Поруч із цим вагомою залишається вага традиційного, передусім, фольклорного канону, який позначався підкресленою увагою до розкриття почуттів та емоцій.

Збірка «З журбою радість обнялась» відкривається рефлексією ліричного героя, пов'язаною із дитинством та першою спробою творити. Одним із чинників, що викликали такий потужний емоційний сплеск, стала картина теплового дня, коли «шумів травою степ шовковий» [Олесь 1990 : 52]. У поезії спостерігається використання традиційного фольклорного канону, що включає метафоричний образ степу, який шумить, та епітет «шовковий», вжитий до слова «степ».

Своєрідною візитівкою поета став вірш «Айстри», який має алегорично-символічний зміст. До аналізу цього вірша не раз зверталися дослідники поетичного доробку автора. Традиційно образ айстр трактується як алегоричний, вказується, що цей образ відбиває прагнення до кращого життя та марні надії. Зауважимо принагідно, що айстра в перекладі означає «зірка» і квітне восени, тобто це атрибут нічного неба та осінньої пори. Отже, використовуючи метафоричні елементи (осінні «нічні» квіти чекають весни та ранку), автор підкреслює нездійсненність сподівань та мрій, пов'язаних із флористичним образом «айстр». Поруч із цим певна амбівалентність трактування надається опозицією у фіналі твору: померлі айстри – засяло сонце. Водночас ототожнення людини та рослини має глибинний міфологічний зміст.

Зображення кореляції рослини та людини часто подається автором за допомогою психологічного паралелізму: буря «вербу десь розбиту добила», того ж сподівається ліричний герой від «думки» і «пісні»:

Думко! Остуджена словом людським, –

Пісне! Що зробиш ти в краї моїм?

Може, й ти вдариш в вербу недобиту,

В ту, що жила, не радіючи світу?! [Олесь 1990 : 54].

Підкреслюючи значущість та гіперболізуючи можливості пісні, отже мистецтва, автор вдається до використання традиційного культурно-літературного коду, властивого естетиці романтизму та неоромантизму. Флористична номінація «верба» апелює до фольклорної традиції, яка наділяє цю рослину цілющими та магічними властивостями. «Розбита», «недобита» верба у відповідному контексті не має права на існування.

Подібний паралелізм рослина / людина наявний і в поезії «Конвалія», де персоніфікується образ зірваної конвалії, поставленої в «пустельній кімнаті», із відчаєм рослини корелює стан ліричного героя:

*О, не одна ти не в рідній оселі,
Квітко! Прокинувсь і я у пустелі!
Марив, – мене оточатимуть люде.
Глянув, – чорніють, сіріють усюди
Ворони, змії та з каменю скелі [Олесь 1990 : 62].*

Подібна персоніфікація спостерігається в поезії «На сірій скелі мак цвіте...», де образ самотньої жінки порівнюється із маком, який розцвів «*на сірій скелі*», беззахисний перед вітром та пилом [Олесь 1990 : 95].

Актуальним для поезії Олександра Олеся є концепт кохання, семантика якого тісно пов'язується із гармонійним, щасливим існуванням закоханих у природному світі, що послідовно виявляється в поетичній концепції автора. Рослинні номінації відіграють у цій концепції ключову роль:

*Дай мені руку – і в поле біжім,
В степ голубий та широкий;
Там, серед нього, під небом ясним
Знайдем ми втіху і спокій [Олесь 1990: 56].*

Або:

*В сріблястім морі мліє сад,
Захоплений красою,
Круг мене квіти – і в мені,
І ти моя, зо мною [Олесь 1990 : 96].*

Зразком зазначеного підходу вважається відома поезія «Чари ночі», яка стала своєрідним гімном коханню незважаючи на минущість людського життя.

Важливим для романтичного контексту поетичного світу Олександра Олеся постає романтизація образу коханої, що часто реалізується через природні, передусім флористичні образи, актуальні для фольклорних зразків. Традиційним в зазначеному ракурсі вважається вірш «Любов»:

*О, не дивуйсь, що пахощі навколо,
Що, мов зомлілі, дивляться квітки, –
Ця ніч твоє квітчає ними чоло
І з них тобі плете вінки [Олесь 1990 : 64].*

Поруч із романтичним утвердженням можливості щастя закоханих серед природи, автор подає опозиційну модель втраченого / неможливого щастя навіть у підкреслено красивому весняному природному світі:

*Коли весна рожсева прилетить
І землю всю вбере і заквітчає,
Коли зелений гай ласкаво зашумить
І стоголосо заспіває <...>
І ти одна, в квітках і травах, в полі десь,
Серед весни, краси і волі
Не зможеш більше серця зупинить,
Що в грудях буде битись, мов шалене,
І скрикнеш, - знай, не долетить
Уже твій скрик тоді до мене... [Олесь 1990 : 57].*

Відчай закоханих у поезіях збірки іноді передається за допомогою психологічного паралелізму, притаманного фольклорним зразкам:

*Падає листя з берези,
Капають роси з гілля...
Сам би я плакав, та сльози
Всі уже виплакав я [Олесь 1990 : 93].*

Ще один ракурс почуття кохання у світі природи – як жарту та глузування із закоханих – презентується автором у поезії «Хвиля», де хвиля постає як алегоричний образ легковажної дівчини, що легко зневажає почуття, перетворюючи їх у гру. При цьому створюється своєрідна опозиційна модель, яка передбачає страждання для закоханих та легкість для легковажної хвилі-дівчини:

*Стогне ясень над водою,
Стогнуть лози, гублять сльози,
В'януть квіти, плаче вітер,
Хвиля ж знов жартує з кимсь [Олесь 1990 : 70].*

Актуальне для естетики романтизму прагнення передати за допомогою флористичних образів перебіг почуттів та емоцій ліричного героя виразно виявляється, зокрема, в поезії «Літньої ночі»:

*Чом я, скажіть, не акація ніжна,
Нащо думки мене спляють, мучать?!
Чом я не можу забутись остільки,
Щоб лише міг я дивитись і дихати?.. [Олесь 1990 : 59].*

Поєднання флоризму («акація»), не властивого для фольклору, проте атрибутивного для міської романсової лірики, із традиційно романтичним паралелізмом існування людини і природи не є поодиноким, а постає виразною стильовою ознакою лірики Олександра Олеся.

У поезії «В саду восени» флористичні номінації виконують настроєві функції, допомагаючи створити традиційний настрій туги за красою літа, яке швидко минуло, що корелює із тугою за нездійсненими мріями та сподіваннями:

*І мрамур зітхнув, і ожив, і розтав...
І казки не стало... І тільки добою
Лист жовтий поволі на землю спадав
Та ніжні стократки схилялись з журбою [Олесь 1990 : 86].*

Символічним постає образ безсмертників в однойменній поезії митця. Квіти, які вже давно втратили життя, залишаються привабливими як *«спогади про світлі дні»* [Олесь 1990 : 72], що живуть в серці ліричного героя.

Одним із мотивів, актуальних для збірки *«З журбою радість обнялась»*, є мотив пробудження свідомості та натхнення до боротьби, пов'язаний із подіями 1995–1907 років. У розкритті цього мотиву також наявні флористичні образи, проте вони постають як досить абстрактні, виконуючи роль символів, пов'язаних із громадськими подіями:

Сестри, збирайте і зносьте квітки:

Будем співати,

Сонце квітчати,

Зносьте квітки [Олесь 1990 : 76].

Флоризми в громадянській ліриці автора інколи мають виразний міфологічний зміст, що надає віршам філософського звучання. Зокрема, в поезії *«Жалібна пісня»* флористична номінація *«терни»* має біблійну основу і підкреслює глибину та жертвовність перенесених страждань:

Як леви боролись вони за народ,

За правду народного діла,

Життя їх стрівало тернами негод,

А смерть їх безсмертям зустріла [Олесь 1990 : 77].

Показовим є те, що активне використання флоризмів у громадянській ліриці Олександра Олеся спостерігається в поезіях, які містять вітаїстичні ідеї, заклики до боротьби, уславлення подвигів героїв-борців тощо. У віршах, маркованих настроями поразки та безнадії, флористичні номінації практично відсутні.

Отже, аналіз виявив, що флоризми відіграють значну роль в конструюванні поетичного простору збірки Олександра Олеся *«З журбою радість обнялась»*. Флористичні образи, представлені у збірці, мають полісемантичний зміст та реалізують різнопланове функціональне навантаження. Флоризми представлені в поезіях любовної, громадянської,

філософської лірики автора, апелюючи насамперед до роздумів і аналогій з людським життям. Флористичні образи функціонують як опосередковані елементи створення антропоцентричного начала поетичних текстів.

Одним із важливих компонентів семантичного поля флоризмів є їхнє алегоричне та символічне значення, презентоване через властиве для естетики романтизму розкриття почуттів та емоцій персонажів, фіксації психологічних станів, зміні психологічних процесів. Флоризми використовуються передусім в контексті фольклорної образності, поруч із цим у творчій естетиці Олександра Олеся спостерігається коливання поетичного дискурсу між традиційною народнопоетичною та індивідуально-авторською образністю. Створюючи флористичні образи, автор вдається до різноманітних метафоричних утворень, бінарних опозицій, використовує алюзії до міфології та релігії. Флоризми також постають значущими елементами у творенні пейзажних і портретних характеристик.

Загалом широке використання флористичних образів у збірці «З журбою радість обнялась» свідчить про багатогранність стилю Олександра Олеся.

БІБЛІОГРАФІЯ

Грищенко 2003 – Грищенко М. Олександр Олесь і традиція в українській поезії / М. Грищенко // Літературна Україна. – 2003. – 13 березня. – С. 6.

Грушевський 2001 – Грушевський М. Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. / [упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко]. – Київ : Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 257–265.

Зеров 1990 – Зеров М. Від Куліша до Винниченка : Поезія Олеся і спроба нового її трактування / Зеров М. Твори : У 2-х т. – Київ : 1990. – Т. 1. – С. 148–234.

Камінчук 2004 – Камінчук О. Неоромантик, символіст чи романтик? Естетичні тенденції творчості Олександра Олеся // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 46–49.

Куник 1994 – Куник І. 1994 – Хай збереже його доля : [Про Олександра Олеся] // Слово і час. – 1994. – № 6. – С. 12–18.

Олесь 1990 – Олександр Олесь. Твори : в 2 т. / Олександр Олесь ; [упоряд., авт. передм. та приміт. Р. Радишевський]. – Київ : Дніпро, 1990. – Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 1990. – 958, [2] с.

Павличко 1999 – Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – Київ : Либідь, 1999. – 480 с.

Цуркан 2016 – Цуркан І. Символічний вимір природи у творчості Олександра Олеся та європейських символістів. – Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Серія «Філологія». – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Випуск 23. – С. 177–186.

Чернова 1998 – Чернова І. Пейзаж у системі жанрів Олександра Олеся // Бористен. – 1999. – № 4 (94). – С. 14–15.